

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

Н. М. ОНИЩЕНКО

**ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ОСОБИ:
ДЕКЛАРАЦІЇ ТА РЕАЛІЇ**

Лейтмотивом запропонованого статейного викладу є аналіз категорії «гідність людини». Розгляд факторів та умов, що впливають на її сутнісне, змістовне «насичення» в правовій площині. Окремий вектор присвячений європейському досвіду нормативного закріплення гарантії права на людську гідність

***Ключові слова:** гідність людини, честь, основоположні права людини, принцип рівність в праві.*

Онищенко Н.Н. Честь и достоинство личности: декларации и реали

Лейтмотивом предложенного статейного изложения является анализ категории «достоинство человека». Рассмотрение факторов и условий, влияющих на ее сущностное, содержательное «насыщения» в правовой плоскости. Отдельный вектор посвященный европейскому опыту нормативного закрепления гарантии права на человеческое достоинство

© **ОНИЩЕНКО** *Наталія Миколаївна* – доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Заслужений юрист України, академік НАПрН України

Ключевые слова: *достоинство человека, честь, основополагающие права человека, принцип равенство в праве.*

Onischenko Natalia. Honor and dignity of the person: declarations and realities

The leitmotif of the proposed article is an analysis of the category of "human dignity". Consideration of the factors and conditions that affect its essential, meaningful "saturation" in the legal plane. A separate vector is devoted to the European experience of standardizing the guarantee of the right to human dignity

Keywords: *human dignity, honor, fundamental human rights, principle of equality in law.*

Однією з людських якостей, безумовно, є гідність. Поряд з такими якостями, як чесноти, совість, добропорядність, гідність – це одне з найбільших надбань людства: загальнокультурних, загальноісторичних цінностей.

В площині наукового доробку гідність належить до кроссекторальних, міждисциплінарних феноменів, що підлягали вивченню протягом століть представниками філософської, соціологічної і правничої думки.

Не боячись певних і цілком, можливо, слухних зауважень представників юридичного наукового осередку, все ж ризикнемо констатувати, що мабуть на цьому етапі історико-політичного розвитку важливим, а скоріше, більш важливим є аналіз не стільки дефініції (поняття) гідності, (зосередимо на цьому увагу далі), скільки аналіз умов і факторів її забезпечення. Отже, акцентувати увагу слід на аналізі умов і факторів впливу на гідність людини з метою її збереження і відтворення у відповідних координатах часу і простору.

Задля такого аналізу (аналітичного дослідження) зауважимо, що використовувався загальнодоступний словниковий доробок, де під гідністю розуміється: сукупність рис, що характеризуються позитивні моральні якості; усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку¹.

Аналізуючи фактори умови забезпечення гідності людини, що знаходяться в юридичній площині, в першу чергу наведемо текст статті 28 Конституції України «кожен має право на повагу до його гідності».

Які ж фактори в першу чергу, можна сьогодні виокремити для забезпечення гідності, для забезпечення гідного існування людини в сучасних умовах. Відразу хочемо наголосити, що цей перелік не є сталим, він може змінюватися залежно від економічної ситуації, освітнього, культурного рівня у відповідних просторово-темпоральних вимірах, наявності та розвитку інституцій що захищають права і свободи людини, подолання культурного «невігластва» тощо. Все ж, не претендуючи на істину в останній інстанції, розуміючи, що такі фактори є в усіх сферах життєдіяльності людини, ми б до таких умов в юридичній площині віднесли: 1) ефективний захист основоположних прав, свобод і законних інтересів людини; 2) розвиток інститутів громадянського суспільства; 3) правокультурний рівень особи; 4) освітній рівень, можливості оволодіння не азбукою, а «енциклопедією» права; 5) удосконалення системи органів, покликаних здійснювати запобігання та боротьбу з корупційними проявами; 6) стабілізаційні засоби щодо покращення економічної ситуації в країні тощо.

Спробуємо в цьому контексті звернутися до розвинених європейських демократій розглядаючи ці питання не тільки й не стільки в юридичній площині, скільки в практичному форматі. Розуміючи обмеженість статейного викладу зосередимо увагу на першій позиції (захист основоположних прав, свобод і законних інтересів людини), розглянувши інші в наступних публікаціях.

Слід зазначити, що в умовах демократичної правової держави відносини «особа-держава» зазнають суттєвих змін. Ці відносини не мають на меті забезпечити для однієї частини суспільства більший ступінь гідного існування, ніж для іншої; отже необхідно вести мову про забезпечення умов гідного існування для всіх членів суспільства, всіх громадян держави.

З політичної точки зору відносини соціальної справедливості, при яких тільки і можлива справжня гідність людини, реалізуються при умовах дійсного народовладдя, реалізації права народу на належне урядування.

Права і свободи, встановлені демократичною державною владою, здійснюються в інтересах всіх громадян і кожної людини окремо.

Демократична державна влада – це постійний партнер особи, що самовдосконалюється. Вона дієвий і активний прибічник свободи, фізичного, духовного, культурного і правового розвитку людини.

Саме за допомогою права встановлюється відповідний баланс у взаємовідносинах «державна - особа», передбачається правове становище його учасників, необхідні гарантії здійснення їх прав і виконання ними обов'язків, в тому числі забезпечення гідного існування.

Розглядаючи взаємозв'язок держави, права і гідності особи, необхідно зазначити, що існують права і свободи, які ні в якому випадку не повинні обмежуватися - це природні права і свободи людини. Вони не створюються державою і не можуть бути нею обмежені, а належать людині від народження, є виявом її природи. Це перш за все право на життя, честь, гідність, а також вибір місця проживання, свободу думки, совісті і релігії, а також деякі інші, що містяться в ст.4 Міжнародного пакта про громадянські і політичні права. Конституція України (ст.32) встановлює більш широке коло прав, що не підлягають обмеженню. Це і право на недоторканість приватного життя, особисту і сімейну таємницю тощо.

Основний зміст багатьох юридичних гарантій свободи особи полягає в забезпеченні необхідних умов для нормального життя, активної діяльності громадян в суспільстві. З цією метою повинно систематично поновлюватися, приводитися у відповідність з вимогами часу діюче законодавство, повинні вдосконалюватися правові форми і методи охорони прав громадян, повинні зростати можливості уча-

сті громадян в обговоренні законопроектів, а також в їх прийнятті і проведенні в життя.

Непересічного значення в цьому контексті набуває вивчення європейської практики реалізації прав, свобод і законних інтересів людини. Зокрема, права і свободи, їх реалізація та захист, відображені в трьох групах джерел європейського права:

- а) джерела первинного права;
- б) джерела вторинного права;
- в) джерела прецедентного права.

Ще раз наголосимо, що весь комплекс основних прав людини і громадянина включає: а) особистісні, б) політичні, в) економічні, г) соціальні і культурні права, регульовані відповідними документами (Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод – 1950; Установчими договорами, Хартією Європейського Союзу про основні права 2000 р., прецедентним правом судів Європейського Союзу тощо).

Говорячи про засади правового становища особи в Європейському Союзі, слід віддавати належне і розуміти, що це питання досить складне, кроссекторальне і потребує системного викладу, а також дослідження певної системи прав, свобод і законних інтересів особи.

Важливою складовою нашого розгляду є принципи правового становища людини і громадянина, які являють собою основоположні начала, керівні засади права².

Зокрема, принцип рівності - покликаний забезпечувати однакові умови реалізації прав і свобод всіма рівними суб'єктами права, запобігати дискримінації, відповідати за необхідну диференціацію права (правомірне полегшення правового становища особи, що на це заслуговує в рамках діючого законодавства).

Принцип рівності передбачає наступні складові:

а) юридичну рівність (рівність усіх перед законом, тобто процедурну рівність; ст.20 Хартії 2000 р.);

б) соціальну рівність, тобто рівність людей незалежно від приналежності до певної соціальної групи чи категорії, зокрема, неза-

лежно від статі, раси, кольору шкіри, етнічного походження, мови, віросповідання, політичних переконань чи поглядів, майнового становища, віку чи сексуальної орієнтації;

в) політичну рівність, тобто рівність незалежно від державної приналежності.

В юридичній літературі неодноразово підкреслюють, що принцип рівності в першу чергу – це відсутність дискримінаційних проявів (§2 ст.21 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р.)

Цікавим і дуже принциповим питанням є питання рівності статей. Рівність жінок і чоловіків повинна забезпечуватися в усіх сферах: оплати праці, трудовій, політичній, науковій діяльності тощо. В ст.2 Договору про Європейський Союз зазначено, що спільними для всіх держав-членів є цінності у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність жінок і чоловіків.

Удосконалення гендерної рівності, пов'язаної з захистом прав, свобод та законних інтересів людини – одна з основних тем експертного, наукового та владного обговорення.

Однією з особливостей людини є така її фізіологічна властивість, як стать. Втім те, що має бути цінністю і для людини, і для держави, іноді стає перешкодою до реалізації своїх прав.

Гендерна рівність – складова загального принципу рівності як принципу демократичної побудови суспільства. Право розуміється сьогодні як рівна міра свободи всіх і кожного – жінок і чоловіків. Втім, нажаль, в нашому суспільстві, ні в громадській, ні в науковій доктринальній думці не сформовано відношення та оцінка гендерних прав як першоосновних. Сьогодні вони ще залишаються другорядними, не «першого сорту» та «гатунку». Зокрема, слід зазначити, що більш важливих або менш важливих прав, коли мова іде про права людини, існувати не може». Сучасне суспільство повинно характеризуватися здатністю до забезпечення системи існуючих прав, свобод та законних інтересів, що безумовно, забезпечить гідне існування «в просторі, свободи, безпеки і правосуддя»³.

Продовжуючи тему розгляду пропонуємо дещо більшу увагу зосередити на наступних положеннях.

Зокрема в Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р. особистісні права і свободи закріплені в основному в перших главах: «Гідність» (гл.І) і «Свобода» (гл.ІІ) .

Право на людську гідність - одне з «найболючіших» прав, що потребує детального вивчення. Важливою гарантією права на людську гідність слугує безумовна заборона тортур, приниження людської гідності, нелюдських покарань (ст.4 Хартії).

Гарантією права на життя (ст.2 Хартії) слугує заборона смертної кари, яка не може бути видом кримінальної відповідальності, а отже запроваджуватися і виконуватися на практиці (§2 ст.2).

Особливу цікавість сьогодні викликає «право на цілісність особи (без якого також неможливе гідне існування) – нове особистісне право, необхідність якого викликана науково-технічних прогресом, особливо в сфері медицини і біологічної науки» (ст.2 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 р.)

Це право включає поінформованість і згоду людини щодо застосування медичних препаратів, процедур, а також інших заходів в межах медицини і біології. Одним з трактувань цього розгляду є право людини та якісні медичні препарати.

Проте, нажаль, сьогодні в Україні ще непоодинокими є випадки продажу в аптечних мережах та кіосках ліків з невеликим терміном дії, «терміноне придатних» пігулок або проведення щеплень з простроченими вакцинами.

Вважаємо за необхідне удосконалити діюче законодавство України (Закон України «Про лікарські засоби», «Основи законодавства України про охорону здоров'я») в контексті контролю за продажем неякісних лікарських засобів⁴.

Такими, що заслуговують на пильну увагу науковців є заборони експериментів в сфері евгеніки, тобто штучного перетворення людської природи; заборона торгівлі органами і частинами людського тіла з метою одержання прибутку; заборона репродуктивного клонування людських істот тощо.

Впливове і активне громадянське суспільство неодноразово звертається зокрема до таких прав, як право на повагу приватного і сімейного життя, право на захист особистих даних, право на вступ до шлюбу і створення сім'ї (ст.9 Хартії).

В такий спосіб найближчим часом ці та інші права мають стати об'єктом вивчення наукової спільноти та громадянського суспільства, нарешті пильної уваги держави задля максимізації спільних зусиль з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

В контексті такого вивчення слід зауважити, що принцип поваги до прав людини і її основних свобод – це один із європейських принципів конституційного устрою (ст.2,6 Договору про Європейський Союз), що, безумовно, проголошений, активно впроваджується в життя європейською спільнотою, слугує відповідним орієнтиром для забезпечення гідного життя в умовах право-державозмін.

1. *Куньч З. Й.* Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 170. 2. *Розділ II* «Положення про демократичні принципи», Договір про Європейський Союз, Конституційні акти Європейського союзу (в редакції Лісабонського договору) пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. Київ «К.І.С.», 2010. С. 39. 3. *Конституційні акти Європейського Союзу* (в редакції Лісабонського договору) пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. Київ: «К.І.С.», 2010. С. 35. 4. *Експерт* рассказала об опасности просроченных лекарств. URL: <http://112.ua/obshchestvo/ekspert-rasskazala-ob-opasnosti-prosrochennyh-lekarstv-361725.html>

***Onischenko Natalia.* Honor and dignity of the person: declarations and realities**

One of human qualities, of course, is dignity. Along with such qualities as conscience, honesty, and dignity - this is one of the greatest achievements of humankind, general cultural, universal historiographical values. In the plane of scientific development, dignity belongs to the phenomena that were to study by representatives of philosophical, sociological and legal thought over the centuries.

We can risk stating that at this stage of historical and political development, it is important to analyze not so much the definition of (dignity) definition, but the analysis of the conditions and factors of its provision. Consequently, attention should be paid to the analysis of conditions and factors of influence on human dignity in order to preserve it and reproduce it in corresponding coordinates of time and space.

Today, it is possible to distinguish a number of factors to ensure a decent human existence in modern conditions. It should be emphasized that this list is not permanent; it may vary depending on the economic situation, educational, cultural level in the relevant time measure, the availability and development of institutions that protect human rights and freedoms. To such factors, conditions in the legal plane should be considered:

- 1) Effective protection of fundamental rights, freedoms and legitimate interests of human;
- 2) Development of civil society institutions;
- 3) The law-cultural level of the person;
- 4) Educational level, opportunities for mastering the encyclopedia of law;
- 5) Improvement of the system of bodies designed to prevent and combat corrupt manifestations;
- 6) Stabilization measures to improve the economic situation in the country.

It should be noted that under the conditions of a democratic state of law, the "person-state" would undergo significant changes. These relationships are not intended to provide for one part of society a greater degree of worthy existence than for another; therefore, it is necessary to speak about ensuring decent living conditions for all members of society, all citizens of the state.

Considering the relationship of the state, the rights and dignity of the individual, that there are rights and freedoms that in no case should be limited - these are natural rights and human freedoms. They are not created by the state and cannot be limited to it, but belong to a person from birth, is an expression of its nature. This is primarily the right to life, honor, dignity, as well as the choice of place of residence, freedom of thought, conscience and religion. In addition, the right to privacy, personal and family secrets, and others like that.

The basic content of many legal guarantees of individual freedom is to provide the necessary conditions for normal life, active citizenship in society. To this end, the current legislation should be systematically updated, timely updated, legal forms and methods of protecting the rights of citizens should be improved, and citizens' participation in debating draft laws, as well as in their adoption and implementation, should increase.

Consequently, the principle of respect for human rights and fundamental freedoms is one of the European principles of the constitutional system proclaimed, actively implemented in the life of the European community, serves as an appropriate benchmark for ensuring decent living in conditions of modern change.

Keywords: human dignity, honor, fundamental human rights, principle of equality in law.

УДК 342.537.1

О. В. МУЗА

ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНСАЛТИНГ У ЗАКОНОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Досліджуються правові передумови запровадження законодавчого консалтингу у практику законодавчого процесу України. Законодавчий консалтинг визначається як форма відносин народних депутатів України та заінтересованих осіб у підготовці законопроектів. Зазначається, що правове регулювання законодавчого консалтингу може відбутися шляхом створення організаційно-правових засад для підготовки законопроектів на замовлення народних депутатів України, коаліції депутатських фракцій, депутатських фракцій, комітетів Верховної Ради України та участі суб'єктів з надання послуг законодавчого консалтингу у роботі парламентських комітетів з підготовки розроблених законопроектів до другого читання.

© МУЗА Олег Валентинович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор Академії адвокатури України